

Galambos Attila

KOCKÁZATI TÁRSADALOM ÉS FELELŐSSÉG¹

Risk Society and Responsibility

A természet, melyet cselekedeteinkkel – elavult és pusztító technológiáinkkal – egyre kínzunk, mind szélsőségesebb módokon próbálja felhívni a figyelmet fenntarthatatlan életmódunkra. Gazdaságunk összeomlóban van, de még mindig abban bízunk – a csúcsfogyasztók boldog önteltségével –, hogy a jólét egyetlen mutatója a GDP. Kultúránk mélypontján pedig egyre ijesztőbb és radikálisabb megnyilvánulások kapnak szabad utat, mintha a problémák megoldásában valóban szerepet kaphatna a rasszizmus, a xenofóbia, egyáltalán a *más* emberek gyűlölete. Ezekre az egymással szorosan, szétválaszthatatlanul összekapcsolódó problémákra reagálnia kell minden embernek, a mindennapi megélhetésért küzdő kétkezi munkásnak ugyanúgy, ahogy a bölcsesség szeretetét professzionális szinten űző értelmiséginek.

Ebben a szellemben szervezett konferenciát április végén az ETHOSZ Tudományos Egyesület és az Alkalmazott Filozófiai Társaság a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa programjaként a baranyai megyeszékhelyen. A résztvevők hovatarozása révén az esemény nemzetközinek mondható, hiszen jöttek előadók Szerbiából, Romániából és Szlovákiából is.

Az előadások, ahogy az esemény elnevezése is enged következtetni, alapvetően Ulrich Beck *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba* című munkájára reflektáltak, bár olykor csak közvetve. Azonban az egész rendezvény alatt érezni lehetett Beck gondolatiságának jelenlétét.

A konferencia nyitó előadását a magát politikai filozófusként identifikáló LÁNYI András tartotta meg *A kockázati társadalom vége* címmel. Állítása szerint, Ulrich Beck társadalmi modelljének leáldozott. Az új társadalomnak politikai alapon kell rendeződnie, csak a közösségi megállapodásokra támaszkodva, nem

¹ Az ismertetett konferencia előadói közül Barcsi Tamás, Bertók Rózsa, Karikó Sándor és Tóth I. János elhangzott előadásának szerkesztett és módosított változatát a Létünknek adta le közzésre. Ezeket 2010/2-es számunk *Elmélet–történet–kísérlet* című rovatában tettük közzé. *A szerkesztőség.*

pedig a technokráciára és a gazdasági szakemberekre. Globális világunk gazdasági, környezeti és kulturális válsága bebizonyította, hogy a technikai fejlődés nem hozott, de nem is fog bőséget hozni minden ember számára. A társadalom fenntarthatóságának érdekében a közösségeknek az arisztotelészi értelemben vett politikai rendszer szerint kell újraszerveződnie, amely az ideális, az egyén és a közösség érdekellentéit harmonizálni képes állam mibenlétének platóni kérdésére keresi, és a közösségi összetartásban leli meg a választ.

BERTÓK Rózsa *A legeltetéstől a lelegelt legelőig – Játékelméleti társadalmi modellek* című előadásában játékelméleti szempontok alapján magyarázta a társadalmi együttműködés különböző lehetőségeit. Az előadás címében szereplő legelő utalás volt Gerrett Hardin 1968-ban a Science magazinban megjelent *The Tragedy of the Commons* című tanulmányára, de Bertók kitért Mandville, Rousseau, Shaftesbury gondolataira, és hosszabban elemezte Adam Smith híres „láthatatlan kéz” koncepcióját, illetve Buchanan spontánrend-elméletét.

A soron következő SZABÓ Tibor előadásának címe *A globális visszafogott fejlődés paradigmája* volt. Szabó állítása szerint a jelenlegi „új világrend” számos kihívást tartogat az emberiség jövője számára, bár több társadalom- és politikatudós megoldást kínál ennek a problémának a megoldására. A kapitalista gazdaság növekedésre alapozott elméletével és gyakorlatával szemben a francia közgazdász, Serge Latouche a „visszafogott-növekedés” paradigmáját dolgozta ki, ami annyit jelent, hogy az „újkapitalizmus” negatív hatásaival és a túlnépesedés problémájával úgy kell számolni, hogy az együttműködés és a termelési és fogyasztási etika fontosságát emeljük ki.

A csütörtök délelőtti program második szekciójának nyitóelőadását LOSONCZ Alpár tartotta meg *A kockázati társadalom és a felvilágosodás eszményei* címmel. Előadásában a modern kapitalizmust „Cunami kapitalizmusnak” nevezte, utalva arra, hogy míg a fejlett társadalom még mindig bízik a technológiai fejlődés mindent megoldó varázserejében, addig a természet egyre radikálisabb jelenségekkel válaszol azokra a próbálkozásokra, melyekkel az ember megpróbálja leigázni. Losoncz a tudományosan közvetített tudás és a döntés kényszere közötti divergenciát az éghajlatváltozással kapcsolatos diskurzus vonatkozásában elemezte. Kitért Nicholas Stern jelentésére és az ezzel kapcsolatos dilemmákra, végül felvázolt egy spinozista értelmezést, amely szerint, hogy ne tudjuk lerázni magunkról a cselekvés felelősségének kényszerét, a természeti (és társadalmi) katasztrófát elkerülhetetlennek kell tételeznünk.

GARACZI Imre a veszprémi Pannon Egyetem Társadalomtudományok és Európai Tanulmányok Tanszékének docense, számos periodika szerkesztője, előadásában a társadalmi modellekről és kockázatokról osztott meg gondolatokat a szépszájú közönséggel. Állítása szerint a társadalom gyors változásokon megy keresztül. Példaként a gazdasági szerepvállalók átalakulását hozta fel, hiszen

a múlt század nyolcvanas éveiben több száz vállalat osztozott a világ javainak nagy részén, napjainkban pedig alig 1-2 tucat multi, vagy transznacionális cég irányítja a világ gazdasági életét. Jólátában a gazdasági szempontból dinamikusan fejlődő országok át fogják venni a hatalmat az Egyesült Államoktól.

A következő előadást EGYED Péter tartotta *Etnikumközi viszonyok és felelősség-megosztás* címmel, majd SZÉCSI Gábor *Globalizáció és felelősség* című előadásával folytatódott a program, melyből kiderült, hogy az elektronikus kommunikáció, illetve az ezzel szorosan összekapcsolható technológiai háttér újfajta módon értelmezhető (globális) világ eljövételét jelzik. A világméretekben összekapcsolódott kommunikációs hálózatok olyan nézőpontot teremtenek, amelyekben minden eddiginél összetettebbé válnak a közösségről, társadalomról és a felelősségről alkotott fogalmaink. Ezek a fogalmak pedig alapját képezik egy olyan információközösség eszméjének, amelyekben az egyén kommunikációs attitűdjét az határozza meg, hogy milyen módon tekinti magát egy információs hálózat folyamatosan elérhető elemének.

A következő előadó TÓTH I. János volt, aki a konferencia egyik szünetében többször is szóvá tette, hogy a szervezők miért nem biztosítottak lehetőséget a szelektív hulladékgyűjtésre: „Csak elmélet és semmi gyakorlat” – mondta. *Kockázati felelősség – Beck és Jonas* címet viselő prezentációjában összehasonlította a két szerző alapvető gondolatait, majd több lehetséges jövőképet is bemutatott. Tóth szerint mindkét szerző a technikai fejlődéssel kapcsolatos kérdéseket helyezett mondandójuk középpontjába, illetve mindkét szerző egyik központi tézise, hogy a 20. század második felére az ember és a világ viszonya alapvetően megváltozott. Összeomlott a mechanikus világbkép, és a technikai cselekvés jelentősége megnövekedett.

MÁRFAI MOLNÁR László *A kockázati tőke és a felelősség rendszerei* című előadásában röviden felvázolta a posztindusztriális korig vezető utat a tőkefajta változásai szerint, majd bővebben bemutatta a posztindusztriális kor ellentmondásait és jellemzőit, elsősorban Castells és Foucault szemszögéből. A posztindusztriális korban az információtól való függés növeli az egyenlőtlenségeket, ami bűnözéshez vezet, de az információs hálózatok logikája akár egész népcsoportokat is marginalizálhat azzal, hogy kizárják őket a hálózatból. A társadalmi problémák megoldása a nevelés lehet, amelynek célja az instabil posztmodern szubjektum morális artikulációja a narratíva révén.

A csütörtöki nap második szekciójának negyedik előadását TRAUTMANN László és GERVAI Pál tartották meg *Létbiztonság és kockázat* címmel. A páros előadásában nem csupán a neoliberalizmus hibáira mutattak rá, de a hazai politikai diskurzusban az ezt megalapozó „vulgármarxista” szemlélet kritikáját is hangsúlyozták. Trautmann és Gervai szerint a közgazdaságtudományról való filozófiai gondolkodás a fejlődés fogalmának értelmezését is igényli, míg a de-

mokratikus értékek (biztonság, szabadság, jólét) érvényesítése a gazdaságban kijelöl egy fejlődési pályát, amiből felzárkózási folyamat fakad.

HIMFY József szerint – ahogy ezt kifejtette a kissé elhúzódó *Politika előtt – politika után* címet viselő előadásában – korunk liberális demokráciáját a jog uralma, a kölcsönösen igazolt normákon alapuló politikai akaratképzés és a polgári részvétel jellemzi. Ezek azonban bizonyos polgári készségeket igényelnek, melyek közül Himfy kétfélét különböztetett meg: az állampolgári és a habituális értelemben vett készségeket. Az előbbi inkább normatív tartalmú, míg az utóbbiak történetileg kontingensebbek, kevésbé átfogóak. Az előadó a normatív készségek elengedhetetlen voltát hangsúlyozva mutatott rá mindkét „erény” hasznosságára demokráciáinkban.

A soron következő előadást VIGH Zoltán és GAJINOV Tamara jegyezte. Vigh Zoltán egy rendkívül izgalmas kutatás eredményét mutatta be a hallgatónak. *Az Aarhusi Egyezmény (jogok és felelősség)* című előadásában Vigh felvázolta az egyezményt, három alappillérét (környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférés biztosítása; a közvéleménynek a döntéshozatalban történő részvétele; az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosítása), az egyezmény alkalmazását Szerbiában, illetve egy ezzel kapcsolatos kutatás eredményét. Ez az eredménye sajnos azt mutatta, hogy Szerbiában az emberek nem tájékozottak környezetvédelmi ügyekben.

A pénteki nap szekciójának (Felelősség és etika) reggeli, nyitó előadását a csütörtöki hiányt pótolandó UNGVÁRI ZRÍNYI Imre tartotta meg *A függőség, a kockázat és a felelősség rendszerei* címmel. Ungvári a kockázat jelenségét antropológiai tényezőként jellemezte, hiszen, bár minden állat ki van téve kockázatoknak, csak az ember éli meg kockázatoknak kitett létezéséül. A kockázatok életünk szerves részéül válnak, az emberi létállapot természetéből adódóan. Így a szabadság fogalma azt jelenti, hogy ismerjük lehetőségeinket, és élni tudunk velük, de ha döntünk, kiteszük magunkat a siker vagy a kudarc kockázatának.

A következő előadó MÉSZÁROS András volt, aki *Társadalmi idő és felelősség* címet kapó prezentációjában a társadalmi idő és az identitás kölcsönhatásából kiindulva határozta meg a szimultaneitás, a szukcesszivitás és a tartam funkcióit. Ezt követően példákat nyújtott az időszűke és a felelősség idő általi meghatározottságára. Végezetül pedig az irodalmi műveket esettanulmányként kezelve Thomas Mann *A varázshegy* és Milan Kundera *Halhatatlanság* című regényeinek alapján mutatta be a személyiség kontinuitásának, valamint a felelősségnek a kapcsolatát.

A szekció első, délelőtti részének végén VERESS Károly beszélt a felelősségről hermeneutikai megközelítésben. Szerinte a felelősséget szubjektumcentrikus nézőpontból, elsősorban etikai problémaként kezelik a hagyományos filozófiai elgondolások, Veress vizsgálata azonban eltért ettől a tradíciótól. Így a fele-

lősség hermeneutikai megközelítésben dialogikus struktúráként lett tétélezve, amelynek a kérdés–válasz dialektikájaként kibomló mozgását a felelősség mindig mint *kérdés* nyitja meg és tartja fenn.

BARCSI Tamás előadásában (*Az ember tökéletesítésétől az új emberig – A humán biotechnológia kockázatai*) a humán biotechnológia legnagyobb lehetőségeivel, a génsébszettel és a klónozással foglalkozott. Ezek az eljárások óriási kockázatokkal járhatnak, ha nem felelősségteljesen alkalmazzák őket: a tulajdonságok megváltoztatásának általánossá válása az emberi önmeghatározás jelentős átalakulásához és egy új eugenika kialakulásához vezethet. A biotechnológiai eljárások jelentős részét még nem alkalmazzák, ezért Barcsi irodalmi példákkal vázolta fel a lehetséges problémákat, konfliktusokat, segítségül hívva Huxley híres utópiáját, Jevgenyij Zamjatyin, Abe Kobo és Houellebecq e témához kapcsolódó munkáit.

SZOLCSÁNYI Tibor az orvostudomány integráns részévé vált placebo-hatás és az orvosi etika kapcsolatát mutatta be (*A placebo-hatás és az orvoslás etikája*). A placebo-hatás egyre inkább használatos eljárás az orvoslásban, aminek pozitív hatását számos kutatás igazolja, de ez a tudás olyan horderejű etikai kérdést vet fel, ami magának az orvoslásnak a leglényegibb természetét érinti. A kérdés az, hogy feladata-e az orvoslásnak a placebo-hatás módszeres alkalmazása a terápiás praxisban, és ha igen, akkor ez miként oldható meg úgy, hogy ne sértse a betegek autonómiáját. Szolcsányi érvelése szerint ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához az orvoslás jelenkori paradigmájának meghaladására van szükség.

A szekció és a konferencia záró előadását KARIKÓ Sándor tartotta meg, címe *A felelőtlenség kockázata*. Karikó is utal arra, a konferencia alatt szinte axiómává vált állításra, mely szerint a technológiai fejlődés, a tudományok és az iparosodás előrehaladásával a kockázatok növekednek a mérséklődés helyett. Mindemellett nem árt vigyáznunk, és óvatosan kell fogalmaznunk, amikor a kockázatokról és a felelősségről gondolkodunk, értekezünk. Végkövetkeztetésként leszögezte: a szervezett felelőtlenség és a kollektív tehetetlenség problémáit minden eddiginél komolyabban kell megítélnünk.